

.....
201.244

OSZK

M. newkesi. Múzeum
201244. Könyvtára

a szerző.

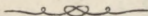
OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KÖZKÖNYVTÁRAINK
S AZ
EGY ORSZÁGOS KÖNYVTÁR.

IRTA
SZÁSZ KÁROLY.

(Külön lenyomat a „P. N.”-ből.)

PEST, 1871.

Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

201244

.1185.1234

I.

A jelenleg folyamatban levő országos költségvetési tárgyalásoknál ismételve útasított a kormány, hogy a jövő évi költségvetés előterjesztését megelőzőleg részletes javaslatot terjeszsen elő az iránt, mikép lehetne az egyes miniszterek által a könyvtárak gyarapítására igénybe venni szokott összegeket e g y o r s z á g o s k ö n y v t á r létesítésére fordítani úgy, hogy e mellett mind az egyes miniszteriumok szükségleteinek elég tétessék, mind a közönség az így létrejött könyvtárnak hasznát vehesse; — — — a beszerzedő könyvek — — a létesítendő országos könyvtár első alapját képezhessék.

E határozat, mely most csak megújztatik, mert már a múlt évi költségvetési tárgyalás alkalmával hozatott vala, azt látszik hallgatag involválni, hogy jelenleg létező s országosaknak tekinthető közkönyvtáraink (az akadémiai, egyetemi és muzeumi) mellett s a z o k o n

k i v ü l szándékoltatik egy országos könyvtár létesítése, mert hisz az utolsó pontban arról van szó, hogy az egyes miniszterek által beszerzendő könyvek a létesítendő országos könyvtárnak első alapját képezzék.

Valóban ez volna az egyik mód, egy teljes és a közművelődés minden igényét kielégítő egyetemes országos könyvtár létrehozására. S ha módunk volna benne, ki ne örülne annak, hogy bár első alapjai megvettessenek egy oly könyvtárnak, minők, hogy többeket ne említsünk, a londoni British muzeumé, vagy a párisi s müncheni nagy könyvtárak!

De ki nem látja egy ily egyetemes könyvtár létrehozásának óriási nehézségeit, a roppant költséget, melyet az igényel, s mely oly kiáltó ellentétben áll szegénységünkkel s azon aránylag parányi összegekkel, melyeket mi közművelődési célokra általában s azoknak csak egyikére, könyvtárakra, különösen fordíthatunk.

Azt hiszem, itt az első alapról szólni csak formulázási hiba; s első alapul a meglevő három közkönyvtár tekintendő inkább, melyeket csak kiegészíteni kellend. Azokban egyenkint s összesen oly nagy kincse van már is az országnak, hogy annak minden igényt kielégítővé kiegészítése nemcsak ohajtandó, de lehetséges is; s mig korlátolt erőnkkel elérhetőt el nem érve látunk magunk előtt, miért tűznénk

elérhetlen távolban lebegő ábrándos czélokat magunk elé?

Másik mód a közművelődés és tudományosság könyvtár-szükségletén segíteni: az lehetne, hogy, mint eddig jóformán történt, egymástól egészen külön, önálló könyvtáraknak tekintetvén a fentebb említett (egyetemi, muzeumi s akadémiai) közkönyvtárak s tekintetvén egyetemes könyvtáraknak mind a hárman, a mik kisebb nagyobb mértékben valóban is, az ország igyekezzék mindeniknek hézagait pótolni s lehetőleg teljes egyetemes könyvtárrá tenni mind a hármat.

Felállítottam e lehetőséget is, nem mintha valószínűségét komolyan indítványozni csak egy perczig is akarhatnám. De felállítottam, mert eddig jóformán ez irányban (igaz, hogy a cél elérésére a szükségesnél sokkal kisebb mértékben) történt a mi történt e három könyvtár irányában. Mindenik egészen külön, önállóan kezeltetett és igazgattatott, azon országos intézetek- illetőleg testületekhez képest, melyeknek tulajdonait képezik.

Mindeniknek külön alapjai s azokból eredő segélyforrásai vannak; az állam, az utóbbi években legalább, mindeniknek adott bizonyos országos segélyt évi költségvetésében, melyből a három könyvtár, egyik a másiktól függetlenül, a segélyforrások, illetőleg az országos segélyzés

erejéig gyarapított. De épen e segélyforrások nagyon is korlátolt voltából következett, hogy nemcsak teljessé s igazán egyetemessé egyik sem válhatott a három könyvtár közül (hisz abszolút teljesség nem is létezhetik), de a legszükségesebbeket sem szerezhette be egyik is mind, s a tudomány óriási haladásával lépést nem tarthatott. — Tarthatna-e ezentúl s pótolhatná-e a mellett még eddigi hézagait s hátramaradottságát? Szegényebbek vagyunk, mintsem ezt komolyan remélhetnők; s ha egy teljes és egyetemes könyvtárt, első alapjaitól kezdve létre nem hozhatunk, bizony hármat, bár a már létező alapokon, szintoly kevéssé. S ha ennek lehetetlensége felől tisztában vagyunk, engedhetjük-e, hogy a három könyvtár kezelése s igazgatása, többi közt az országos segélyekből történő beszerzések, továbbra is oly elkülönözten, egymástól teljesen függetlenül, még kölcsönös tudomást sem adva történjenek, mint eddig? Akarhatjuk-e, hogy pl. 10 könyv közül, melyek mindenikének legalább egy példányban megléte kívánatos, sőt szükséges volna, talán négy, két vagy három példányban is beszereztessek, kettő vagy három egy-egy példányban, három vagy négy pedig egyben sem? S pedig, hogy évenként ez történik, s az eddigi eljárás szerint folyvást ennek kell történnie: első ekin-tetre átlátható, nem is történhetik máskép.

Ha tehát sem egészen új egyetemes könyvtárt, első alapjától fogva, ugyszólván semmiből létre hozni, sem mind a három meglevő könyvtárt egyenkint némi teljességre kiegészíteni képesek nem vagyunk; s ha közművelődésünk s tudományosságunk kiáltó szükségletét, egy lehetőleg teljes egyetemes országos könyvtár iránt mégis elevenen érezzük s azon segíteni is ohajtunk, — logikai következés, hogy nem marad fön egyéb : mint szorosabb vagy tágabb összeköttetést hozni létre a három könyvtár között s egyöntetűen és tervszerűleg eszközölni gyarapíttatásukat.

Szorosabb vagy tágabb összeköttetést, mondom. Mert lehetséges volna, vagy legalább gondolható, hogy a három könyvtár egybe, egy egyetemes országos könyvtárrá egyesíttessék, s mint ilyen egészen egységesen kezeltessék és igazgattassék, részesüljön országos segélyben s gyarapításban. Sietek kimondani, hogy bár e módot legalább gondolhatónak tartom, ép oly kevéssé ajánlhatnám, mint nem az előbbieket, melyekről már szólok. Mind a három könyvtárra eredete, eddigi rendeltetése, jelenlegi tényleges állása s ehhez képesti természete bizonyos külön jellem saját bélyegét nyomja, melyet ignorálni ép oly kevéssé lehet, mint le törülni rólok sem könnyű, sem czélszerű nem volna.

Mind a három, részben és pedig tetemes — s kettő legnagyobb részben, magán alapítványoknak köszöni létrejöttét, melyek sok tekintetben megkötik az ország kezét a felölők való korlátlan rendelkezésben, jelesen teljes összeolvasztásukban, mint pl. a nemzeti muzeumi Széchenyi- és az akadémiai Teleki-könyvtárak külön s önálló kezelése, bizonyos részben legalább alapítványilag van kimondva s követelve, mit nem tisztelni vagy épen megszegni az ország bizonyosan nem akarhat, még ha ez által az illető családok jogos ellenmondásainak (vagy többnek is) magát ki tenni nem akarná is. Különben is, ha a három könyvtár teljes egyesítésén s összeolvasztásán azt értjük, hogy azok egy helyt, egy országos könyvtár-épületben állittassanak fel (másképp, mint egy könyvtárt, redezni s használni sem lehetne), hol vesszszük arra a szükséges épületet? s miért is költenénk rá, mikor a muzeum s akadémia könyvtárai saját palotáikban el vannak helyezve s csak az egyeteméről kell (miről alább szólok) gondoskodni.

Átmenve így minden lehetőségen, fenmarad az utolsó, mely abban áll: külön tartva a három könyvtárt, megőrizve egyediségöket, oly összeköttetést hozni köztük létre mégis, mely míg egyfelől tervszerű s összhangzatos gyarapításukat teszi lehetővé, mindeniket saját természetéből kifolyó jellemében gyarapítván tovább s

emelvén a maga nemében lehető teljességre, ez által végre azt eredményezze, hogy a három könyvtár, ha részben fedezi is egymást, ami már most is megvan, de hézagaiban ki is egészítse egymást, illetőleg az egyetemes tudományosság kívánalmaival szemben hézagokat többé ne engedjen s így, bár három külön helyen felállítva (Pest végre is sokkal kisebb város még most, terjedelem s népesség s könyvtár-szomj tekintetében egyaránt, mintsem ez lényeges nehézséget képezzen!), együttvéve még is egy teljes, egyetemes országos könyvtárt képezzen.

E ponton, hova fejtegetéseimmel érkeztem, két teendőt látok magam előtt: először körvonalozni a három könyvtár eredetéből, rendeltetéséből és jelenlegi tényleges állásából s ehez képesti természetéből kifolyó saját jellemét s megjelölni lehetőleg azon irányt, sőt részletesen azon tudományszakokat, melyek egyik, másik és harmadik könyvtárnak körébe esnek s további kiegészítetéseik és folytonos gyarapításuknál szem előtt tartandók; és másodszor körvonalozni az egyöntetű és tervszerű kezelés s igazgatás keretét, jelesen az országos segélyezés és gyarapítás eszközlésének módját, hogy a kitűzött cél lehetőleg eléressék.

Következő czikkem az elsővel foglalkozik e két tétel körül.

II.

Három közkönyvtárunk mindenikének saját jellemét kívánván körvonalozni, mivel a nemz. muzeumi és a tud. akademiai könyvtárak bizonyos tekintetben különleges (specialis) jellegűek és rendeltetésűek, ezeket bocsátom előre, hogy az egyetemi könyvtárról, mint leginkább egyetemes (universalis) jellegűről szólva, amazokra hivatkozhassem, s így szabatosabb és rövidebb lehessenek.

I. A m. nemzeti muzeum könyvtárának, dicsőült alapítója gróf Széchenyi Ferencz által az 1802. november 26-kán kelt eredeti alapítványlevélben világosan kifejezett s később fia gr. Széchenyi Lajos 1820. november 30-án kelt pótalapítványában is fentartott, és mindkét alkalommal országgyűlésileg is elfogadott jellege s ahozképesti rendeltetése: hogy az a legszélesebb értelemben vett magyar könyvtár (Bibliotheca Hungarica) legyen. Rendeltetése ennél fogva, összegyűjteni mindent, a mi a) Magyarországon bármi nyelven s bárki által, b) magyarok által itthon és bárhol, c) Magyarországot illetőleg bárhol és bárki által iratott, illetőleg kiadatott.

Ez eredeti — s az említett tiszteletreméltó alapítványi levelek értelmében megmásíthatlan — rendeltetése szerint gyarapított e könyvtár akkor, midőn Horváth István könyvtára s a Jankovich féle gyűjtemény szereztetett meg számára országos költségen. E jellemnek fenntartása volt a legfőbb indok, a miért törvényhozással rendeltetett, hogy a muzeum könyvtárának Magyarország területén megjelenő minden nyomtatvány kötelezpéldányul küldessék meg, legyen az magában s irodalmilag oly értéktelen bár mint egy szinlap vagy hirdetési falragasz, ha Magyarországon s illetőleg magyarul nyomtatott.

E tisztán és szorosán „Magyar nemzeti könyvtári“ jelleg szerint

1. Mindenek előtt — s az eddigi mulasztásokat vagy esetleges hézagokat is pótlólag — a már létező kincs a lehetőségig és bármi áldozattal is kiegészítendő; bármi áldozattal: mert a mi a multból még meg nincs a könyvtárban, az hovatovább nehezebben lesz megszerezhető, s a még csak egy pár évtized előtti könyvekből, annál inkább a kisebb nyomtatványokból (a mit senki sem tartogat, de a mi a muzeum könyvtárára nézve mind érdekes és becses) gyakran már unicumok is nehezebben találhatók. Jövőre is mindannak, a mi a fentebbi a) b) c) pontok szerint oda tartozik, beszerzése képezi a muzeumi

könyvtárnak főfeladatát. Ide értem a könyveken s egyéb betűnyomtatványokon kívül, a nyomtatott rajzokat, terveket, térképeket, stb. is, a mennyiben azon pontok alá esnek, t. i. Magyarországon, vagy magyarok által, vagy Magyarországot illetőleg készültek.

2. Kéziratok, oklevelek s minden más irott emlékek, ide értve bármely, Magyarországra vonatkozó vagy magyaroktól származó irodalmi vagy tudományos irányu kézi-rajzokat is (a tisztán szépművek a képtárhoz tartozván), folyvást szerzendők lennének. Természetes, hogy míg a nyomtatványoknál a teljességre legalább törekedni kell, itt azt megközelíteni is lehetetlenség; itt a czél csak a minél nagyobb gazdagság s becsesség lehet. Az eredetiben meg nem szerzhető oklevelek, a mennyiben hozzájárulhatók, másolatban volnának megszerzendők.

E szorosan magyar s nemzeti jellemén túl, a muzeumi könyvtárnak is, — mi nélkül semmi, még oly különszerű könyvtár sem lehet el, — szüksége van

3. Segéd-könyvtárul egy egyetemes osztályra (s ilyent czélzott épen gróf Széchenyi Lajos, ki — említettem pót-alapítványában — egy ily segéd-könyvtár alapját tette le, feltételül kötven ki, hogy az a tulajdonképi magyar könyvtárral soha össze ne vegyítettessék), melybe néhány nagy encyclopaediai, továbbá specialis

tartalma u. nev. felü t ő m u n k a, valamint minden nyelvek szótárai, atlászok, kézikönyvek sorozandók.

Ha a muzeumnak csak könyvtári egyenes szükségletét tekinteném, ezzel annak, mint specialis magyar könyvtárnak, köre ki is volna meritve. De lehetetlen figyelmen kívül hagyni, hogy nemzeti muzeumunk könyvtárán kívül még több gyűjteményes tárákkal is bír s jelesen régiségi, természeti és képtári gyűjtemények összesége. Szó levén már egy országos nagy képcsarnok-épületről, melyben az országnak Eszterházi képtára is, mely most az akademia épületében csak ideiglenes szálláson van, felállittasék, valószínű, hogy akkor a muzeumi Pyrker s egyéb képtárnak is abban leend helye. Addig azonban i t t kell azt tekintetbe vennem. S mindenesetre itt a régiségi és természeti gyűjteményeket, melyek már a muzemtől elválhatlanok. És már e táarak e, yike sem nélhülözhet egy különleges kézi könyvtárt : részint meglevő kincseinek meghatározása (determinálása), részint a további szerzemények irányozása s a megszerzendők iránti tájékozás, részint a végett, hogy a mennyiben a gyűjtemények természeti példányokban nem teljesek (s nem is lehetnek soha), a hiányzók legalább leírásban és képben meglegyenek. Meg kell vállani, hogy e tekintetben muzeumunk könyvtára szégyenlete-

sen szegény. Majd semmivel sem bir (vagy a semminél kevéssel többel) sem régiségi, sem természetesi, sem képtári osztálya, a' mi a főnebb említett czéloknak csak némileg is megfelelne; s kivált régebben számtalanszor megtörtént, hogy például természetesi tárgyakat, csupa determinálás végett, külföldre vagy legalább Bécsbe kellett küldeni. Azért

4. Mulhatatlan szükséges a muzeumi könyvtárt, mindenik gyűjteményére vonatkozólag egy-egy specialis k é z i k ö n y v t á r r a l, u. m. egy archaeologiai és éremtani, egy természetrajzi, ethnographiai és technologiai és egy művészettani s műtörténelmivel kiegészíteni, melyekben leginkább nagyobb leiró (descriptiv) művek vagy kimerítő monographiák (az illető szakokból) volnának megszerzendők.

A muzeumi könyvtár ezek szerint három irányban kiegészítendő s tovább gyarapítandó: 1) a magyar-könyvtár, 2) a segéd-könyvtár, 3) a mügyűjteményi szakok specialis k é z i könyvtárai irányában.

A muzeumi könyvtárnak közelebbről végbe ment, illetőleg még folyamatban levő új lajstromozásáról s rendezéséről külön fogom alább elmondani véleményemet; itt a dolognak — hogy úgy mondjam — elméleti oldalára kívántam szoritkozni.

II. A magyar tudományos akadémiának, mióta nyelvmívelő társaságból, minek eredetileg alapítva volt, általános tudományos akademiává (Academie des sciences) vált vagy fejlődött, bár eredeti jellemét egyik legfőbb irányául őrizve meg ma is, az levén föladata első vonalban, hogy a hazai tudományt, tudományos nyomozások és kísérletek útján előbbre vigye: könyvtárának mindenekelőtt az összes világ-tudomány naponkinti folytonos haladásait kell föltüntetni; birnia mindenütt a legújabb eredményeket, sőt a még készülöben levőket s végleg meg nem állapítottakat, s állania mindig a pillanat legfelső színvonalán, hogy mind az akadémia tagjai, mind a könyvtár tudós látogatói, mind a tudománybeli önállóságra törekvő ifjabb erők a tudomány haladásának színvonalán tarthassák magokat.

E szempontból az akadémiai könyvtár körét képezik:

1. Mindenekelőtt a világ minden akadémiai, tudós társaságai, jelesb egyesületei és intézeteinek kiadványai, tehát évkönyveik, értekezéseik, ülési értesítőik, kiadásra méltatott pályaműveik stb., mint a melyekben összesen, épen a tudomány legújabb vívmányai, a tudósok kísérletei s fölfedezései gyakran még levő-félben vannak lerakva, rendesen. Minthogy pedig, kivált újabb időben, csere útján akadémiánk a világ szá-

mos akadémiáinak kiadványaihoz elég könnyűszerrel jut, e tekintetben csak a kiegészítés föladata néz reánk.

A tudomány folytonos haladásai az akadémiák stb. munkálkodásán kívül még a tudományos folyóiratokban lévén észlelhetők, szükséges az akadémiái könyvtár számára megszerezni s folyvást tartani

2. Az akadémia körébe eső tudományszakoknak legnevezetesebb tudományos szellemű folyóiratait, melyek az új fölfedezéseket s vívmányokat hozzák.

Az akadémia körébe eső tudományszakokról szólék; mert egyfelől az akadémia köréből eddig alapszabályilag is ki volt s gyakorlatilag ma is ki van rekesztve a theologia és napi politika; másfelől az akadémia a tudománynak mint ilyennek, nem pedig egyes különleges s ugyyszólva mesterségszerű alkalmazati irányokban lévén művelője, bátran mellőzheti az orvosi, technológiai s más hasonló alkalmazati műveket és folyóiratokat.

3. Minden tudományszaknak (ajelzett kivétellel) specialis alap- és kutatómunkái, melyekre az önálló vizsgáló minden lépten-nyomon utasítva van, az akadémiái könyvtár körébe tartoznak. Itt a történelmi és földrajzi kútfők, tudományos czélú nagy utazások, történelmi nagy forrás munkák s gyűjtemények stb. kelle-

nek, különös figyelemmel, önkényt értetik, a m a g y a r történelmi forrásokra, melyektől méltán teljességet kívánhatunk. Sőt az egyházi történelem s tudomány forrásművei is, mint ilyenek, pl. egy nagy patristicai gyűjtemény, a Bollandisták nagy gyűjteménye stb. szintén az akadémia körébe eshetnek, nem mint theologiai, hanem mint kor- és műveltségtörténelmi források. Hasonlókép az államtudományok körébe tartozók : a politikai elmélettel foglalkozó irodalom, a statistikára vonatkozó nemcsak nagyobb művek, különösen az elméletiek is, hanem nevezetesebb statisztikai journalok; a bölcsészeti irodalom, e szaknak tisztán elméleti voltát s általános művelődési nagy fontosságát tekintve, kivált az újabb termékekkel folyvást gyarapítandó. S a jogtudomány köréből, a teljesen és tüzetesen gyűjtendő magyar jogtudományi munkákon kívül, a külföld is, néhány folyóiratban s elismert becsességű művek megszerzése által figyelemben tartandó, teljes s tüzetes gyűjtése nem ide tartozván. Végre a matematikai és természettudományi szakok — a gyakorlati specialis czélú alkalmazati, mint pl. orvosi, csillagászati, mérnöki, műtani stb. műveken kívül — mint elméleti és tiszta tudománysszakok lesznek ugy önálló művek, mint jeles folyóiratok által képviselendők s folyvást gyarapítandók.

Az akadémia azonban, a negyvenes évek körül történt átalakulása vagy kiterjeszkedése által sem mondott le arról, hogy első sorban és kiválólág nyelvművelő társaság legyen, melynek specialis jelleme és hivatása a magyar és rokon nyelvek nyelvésze. A történelmi, nyomozó és összehasonlító nyelvészet jelen állásában alig lehetne mondani, hogy bármely nyelv is, bármilyen távol álljon is a mienktől, egészen nélkülözhető s kizárható volna a vizsgálódás köréből; s örömmel tapasztaljuk, hogy saját nyelvtudásaink is mind több és több nyelvet, a különböző nyelvcsaládokból, vesznek tanulmányozás alá s vonnak be történelmi és összehasonlító nyelvészeti vizsgálódásaik körébe.

Ha ennél fogva első sorba tesszük is a nyelvtudományi szakban

4. mindazt, mi legközelebb a magyar nyelvészetet és irodalmat nézi s az akadémiai könyvtár elsőrendű föladatának ismerjük: lehető teljességben birni és gyűjteni a magyar nyelvészetre és az összehasonlító, különösen magyar-altáji nyelvészetre vonatkozó műveket; ugyszintén a magyar irodalmat, mely az eredeti magyar műveket és a műbecscsel bíró fordításokat foglalandja magában; ezek mellett nem mellőzheti az akadémia.

5. A hazánkbeli nem-magyar irodalmakat; az európai egyéb irodalmaknak legalább remek-

műveit, kiváltkép, a nyelvészeti érdek sürgetvén, az altáji népek irodalmait; nyelvészeti czélok szolgálatára nem-európai s nem-kultur népek irodalmaiból is mintegymutatványokul leendő egyes műveket; s végre a görög és latin classikai irodalmakat, úgy remekműveikben, mint — bár csak a legnevezetesebb — philologiai termékekben is.

A nyelvészeti könyvtár továbbá kiegészítendő a lehető legteljesebb szótár gyűjteménnyel, a nevezetesebb nyelvtanoknak, az egész teljességben birandó magyar nyelvemléki s középkori irodalmi műveken kívül a fontosabb külföldiekkel is; ugyszintén az irodalmi könyvtár, az irodalomtörténet szakműveivel, minél teljesebben, az egyetemes irodalomtörténet jelesb általános és specialis munkáival. Végre

6. Segédosztály gyanánt itt is meg kell lenni mindazon nagy encyclopaediai és specialis felüti munkáknak, melyek tanulmányozás közben épen nem nélkülözhetők; továbbá, mint különös könyvtári szükséglet, a nevezeteseb bibliographiai munkáknak; néhány vegyes tartalmu, legjelesb folyóiratnak, (minők a „Revue des deux mondes“ s más Revuek és Review-k), földképek és atlaszoknak stb.

Áttérek most.

III. az egyetemi könyvtárra sigyekszem a már elkülönitett specialitások után annak körvonalaít is kitüzni.

A m. kir. egyetemi könyvtár a leginkább egyetemes (Bibliotheca universalis) mind a három könyvtárunk között. Rendeltetése, első vonalban, az egyetem tanárai és tanulói, azontul az összes közönség használatára állani, minden tudomány szakokban.

Engedtetsek e pontnál egy kis kitérést tennem, az egyetemi könyvtár helyiségére, a mi egyik főfontosságú tekintet a közönség használatára rendelt könyvtárnál általában, különösen pedig olyannál, melynek oly népes természetes közönsége van, mint az egyetemi könyvtárnak az egyetem tanárai és tanulói. Magáról a könyvtár helyiségéről nem szólok; szomorú ének volna. A nagy terem, a fenyegető bedőlés ellen, ingadozó oszlopokkal támogatva; a szekrények és állványok még létrával is nehezen elérhető magasságig tornyosulva, a karzat szűk, gyönges rajta a keskenysége miatt alig megtámasztható létrán a fölmenetel és megállás életveszélyes, mert az egyensúlyból a legparányibb kibillenés nem a karzatra, hanem az alsó talajra lökné a keresőt. De e nyomoruságon csak egy új könyvtár-épület segít, a mi pedig — az ismeretes pör elvesztése után a ferenczrendiekkel szemben — ismét beláthatlan távolba van elodázva; s pedig mulhatlanul meg kellene történnie, ha nem akarjuk, hogy egyszer a világra szóló botrány bekövetkezzék: egy országos könyvtár összedőlése.

Szólnom kell itt csupán az olvasó teremről, mely a naponként növekedő szükségletnek távolról sem felel meg. 1848 előtt az egyetemi könyvtár olvasó szobájának látogatói évenként 5—6—8 ezerre mentek. E szám a hatvanas évek elején már 15—18 ezerre emelkedett. 186 $\frac{7}{8}$ -ban 30 ezer volt. 186 $\frac{8}{9}$ -ben octobertől kezdve február végeig s tehát a téli fél év alatt 20 ezer látogatója volt az egyetemi könyvtár olvasó szobáinak. Újabb adataim nincsenek, csak általánosságban tudom, hogy a szám nem fogyott, inkább növekedett. Előbb pedig csak egymaga állt a könyvtár a közönség rendelkezésére, most — újabban csak — osztozik a muzeumi és akadémiai könyvtárakkal, melyeknek szintén ezerekre mennek használóik. Örövendes gyarapodás s jele az időnek, melyet szívesen kell tudomásul vennünk. Ez okból az egyetemi könyvtár olvasó helye bővítettett is. A terem mellett egy második szoba is megnyitott; s azon kívül egy rekesz helyiség, az őré, egyetemi tanárok s akadémiai tagok számára dolgozó helyül; de a hová, nagyobb tolongáskor mások is betódulnak s alig is utasíthatók ki. Ez nehezíti a felügyeletet és ellenőrzést. — És minő helyiségek ez olvasdák! Setétek, alacsonyak, romlott légüek. Ha tele vannak (mint a rendes órákban mindig és folyvást) kiállhatatlan bennök a meleg, a fojtó lég, a felemésztett éleny azót-sa-

lakjától. Mikor az órának vége s az üresen maradt terembe lépünk, csaknem leverő szag üt meg. Az ablakokon még csak egy ventil sincs.

De hadd térjek vissza tárgyam fonalához. Az egyetemi könyvtárban, mint közkönyvtáraink legegyetemesbikében, s egyébiránti rendeltetésénél fogva is :

1. Mindazon szakokban, melyek az egyetemen, annak négy facultásában, tanszékek által képviselve vannak, meg kell lenni (az alább kijelölendő megszorításokkal) a fontosabb alapk munkáknak, kutfőknek, nagyobb monográphiáknak, mely utóbbiak a tudomány haladásait s mindenkori jelen állását egyes szakokban teljesen felölelik s felmutatják.

Kiváló figyelmet s aránylagos teljességet igényel különösen két szak, melyekre a másik két nagy könyvtár csak igen mellékes figyelmet fordíthat, az egyetem ellenben, — mint tanintézet — hivatva van épen azon két szakban is tudományosan képzett egyéneket adni a hazának. E két szak: a theologiai és az orvostudományi.

a) A t h e o l o g i a i, mely (jelenleg legalább még, bár csak a katolikus) magyar királyi egyetemünk egyik facultását képezi s mint irodalmi szak sem a muzeumi, sem az akadémiai könyvtárban helyén nem lévén, itt kell teljes mértékben képviseltetnie. Bátor vagyok

itt megjegyezni, s valóban nem a felekezetiesség téteti velem ez észrevételt, hogy a theologiai könyvkészletnek, nézetem szerint a protestáns hittani irodalomra nézve is a kor színvonalára kell emeltetnie s azon folyvást fentartatnia, már csak a katholikus theologusok érdekéből is, kik — különösen a philologia sacra, a bibliai tudomány s az egyháztörtélelem mezején, a protestans tudomány vivmányait szintén nem nélkülözhetik; a többi ágakban pedig, különösen a polemikában s az egyházjogban, érdekükben áll tudni: mi mondatik és mi történik az ellentáborban. Különös lett volna, ha Pázmány, kire annyi hivatkozás történik, ignorálta volna a protestáns theologiai irodalmat.

b) Az orvosi szakban, mivel az egyetem van hivatva tudós és készült orvosokat képezni, az orvosi tudomány jelen óriási haladásai s minden specialis irányokban szintoly részletes fejlettsége, mint elméletileg egészen új alapokra fektetett volta mellett, az egyetem könyvtárának különösen gazdagnak kell lenni. Itt nemcsak a gyógyszerzet, a sebészet, szemészet, szülészet, hanem az alaptudományokban, tudniillik a leíró-, táj-, hasonlító- és kór-boncztan s a physiologia összes körében megjelenő nagy és illusztrált munkák megszerzendők, ugy a tanulókra, mint a tanárookra való tekintetből, mert azoknak nagyobb számban való

megszerzését még a vagyonosb orvoskari tanártól sem követelhetni. Az orvostani folyóiratok nevezetesbjei szintén tartandók, az új fölfedezések, kísérletek stb. ezekben levén találhatók rendesen; valamint az orvosi akadémiák s nevezetesb társulatok évkönyvei s egyéb kiadások.

E két szaknál, ismétlem, a lehető teljesség kívántatik, a más két könyvtárban ezek alig s tüzetesen épen nem lévén képviselve. Ellenben

2. a többi tudományágak alap- és kútfő munkái beszerzésénél már kívánatos, hogy tolytonos tekintet legyen a másik két könyvtár szerzeményeire (vagy meglevő kincseire) s a helyett, hogy azok által mulhatlanul megszerzeteket vagy már birtakat (drágábbakat kivált) másodszor is megszerezzen a könyvtár, inkább másokra fordítsa figyelmét s költségét.

Kiváló figyelmet igényelnek mégis:

a) a jogtudományiak, mint a mely szak az egyetem egyik legfontosabb s leglátogatottabb facultásáé, s melyre nézve a tanulóknak a tudomány minden segédeszközeivel kellően el kell látva lenniök;

b) A természetani, vegyészeti és természetrajzi szakok, megjegyezve, hogy — kivált az utóbbi ágból — a tisztán leiró (descriptiv) s képes, nagyobb művek a muzeum

ressortjába tartozván, (I. 4.) kétszeri megszerzésük felesleges volna.

c) A nyelvészet, mint tudomány, leginkább az akadémiai könyvtárban levén képviselve s lehető teljességben tartva, itt e szak leginkább a szűkebb értelemben vett linguisticára, tehát a szótári és nyelvtanító munkákra szorítkozhatik;

d) a történelem is mellőzheti itt a forrásművek és kútfőgyűjtemények nagy részét, s szorítkozhatik a feldolgozott munkákra, a kútfők az akadémia körébe esvén. A hazai történet azonban, mely már most is lehető teljességben van meg, folyvást a teljességben tartást igényli;

e) szintugy a magyar irodalom, mely eddig is gazdagon van képviselve, lehetőleg kiegészítendő; az irodalomtörténet azonban, főleg az új és jobb kézi- és tankönyvekre szorítandó, miután a monographiák megszerzése e szakban is az akadémiát illeti. (Mellesleg legyen itt megjegyezve, hogy az egyetemi irodalomtörténet még önálló tanszékkal nem bir egyetemünkön, a mely hiányon bizonyideje volna már segíteni!)

f) a classica philologia, mint az egyetem azon szaka, mely hivatva van a hazai közép- és felső tanodáknak tudományos philologus tanárokat képezni, annál kiválóbb figyelmet s

aránylagos teljességet igényel, mert az a más két könyvtárnál nem lép annyira előtérbe. Így különösen a szorosb értelemben vett classicus nyelvek, a régibb irodalomtörténet, ideértve az e szakbeli monographiákat is, a classicusoknak jegyzetekkel ellátott jó kiadásai, valamint jeles fordításaik, lehető teljességben tartandók s gyarapítandók. Végre

g) az új népek irodalmának classicusaikban teljesen kell képviselve lenniök, a közműveltség, az izlés terjesztése érdekében; ideértve azon segédmunkákat is, melyek azoknak tudományos kritikai és széptani felfogását előmozdítják. E szak az, melyben egyetemi könyvtárunk a legtátongóbb hézagokat mutatja fel, jóllehet e szak, mely a másik két könyvtár tüzetes céljain kívül esik, csaknem kizárólag ide van utalva.

A mi illeti még a művek tárgyalási módját, vagy ugyazólva belső formáját, tekintettel kell lenni az egyetemi könyvtárnak a tanulók szükségletére, s azért

3. minden, az egyetemen képviselt tudomány-szakban a jó és jeles tan- és kézikönyvek gazdag tárával kell birnia. Kiváltképen a német nyelven írottakban, miután az angol és franczia, fájdalom, még most is elég kevésbé olvasott nyelvek nálunk. A főbbeket, a folyvást kézen forgókat 2 sőt 3 példányban is szükséges megsze-

rezni, az egy példányban létel sok panaszra ad alkalmat s méltán.

4. Magától értetik, hogy minden szakból u. n. felü t ő m u n k á k k a l, úgy encyclopaediák-, atlaszok-, stb-vel e könyvtárnak is kellően el kell látva lennie.

Ezekben véltem a három könyvtár jellemét kijelölhetni, körét talán igen is nagy részletességgel körvonalozhatni. A m. nemz. muzeumi : tisztán magyar könyvtár (mellékesen egyéb gyűjteményeinek magyarázó könyvtára); az akadémiaié a tudománynak mint ilyennek előbbvitelére rendeltetett, de a mellett jellemzetesen magyar nyelv és irodalmi s magyar történelmi czélzatu; az egyetemi, a mennyiben a más kettő által fődözve nincs, egyetemes jellemü.

Ily sok és nagy levén a szükséglet, nem csoda, ha az eddigi csekély, aránytalanul csekély erőkkel, könyvtáraink annak eddigelő távolról sem felelhettek meg.

A nemzeti muzeum könyvtára, főczéljára, a hungaricákra nézve, már alapítása (a Széchenyi-könyvtár) úgy későbbi nevezetes járu lékai (a Horváth István- és Jankovich-féle gyűjtemények) s végre ha nem is egész pontossággal, de még is nagy részben befolyó köteles-példányok által, aránylag még legteljesebb, bár itt is sok itt-ott a pótolni való. Annál szegényebb, sőt mondhatom szégyenletesen szegény, egyéb

gyűjteményeinek nélkülözhetlen segédül s kiegészítésül szolgálendő mellék-könyvtárának specialis szakaiban.

Hasonlók a hézagok a más két könyvtárnál is, annyival nagyobbak, minél több tudományszakra terjed ki azok köre. De e hézagokat részletezni s kipótlásuk s általában a szükséglet fedezete iránt számbeli javaslatot tenni nem célja a jelen dolgozatnak. Csak figyelem ébresztésül jegyzem ide, hogy a bécsi udvari könyvtár évek hosszú sora óta 19,000 frt évi dotatióban részesül. Vajjon három könyvtárunknak együttvéve nincs-e annyi szüksége, mint amaz egynek? S kivált az első években, míg hézagaik pótoltnak s elérjük azt a szintvonalat, melyen aztán csak a folyamatba jött rendes beszerzésekről kell gondoskodni.

III.

Ha az alapgondolat, melyből kiindultam, helyes s áll az, hogy sem egészen új országos könyvtárt semmiből teremteni, sem a jelenleg létező három közkönyvtárt külön-külön három egyetemes könyvtárrá emelni képesek nem vagyunk, teljes összeolvasztásuk, egyetlen könyvtárrá keverésük pedig lehetetlen; ha mindez áll: módról, keretről kell gondoskodnunk, hogy a három könyvtár vezetésébe, különösen pedig további gyarapításába oly tervszerű egységet hozzunk be s köztük oly kapcsolatot létesítsünk, mely önálló jellemük, hogy úgy szóljak, egyediségük megőrzése, sőt teljesebb kifejtése mellett — mind a hármat egyenkint s együtt oda emelje, hogy tökéletesen pótolják egy országos egyetemes könyvtár hiányát, vagy ha jobban tetszik, együtt képezzenek, egy-háromságban, egy országos egyetemes könyvtárt.

E kapcsolatot a három könyvtár közt egy országos könyvtári főigazgató képviselhetné, ki mint ilyen, országos könyvtárügyünk élére állíttatnék, s a három könyvtár fő-őreivel, vagy ha úgy tetszik, igazgatóival együtt képezne colle-

giumot, közvetlenül a közoktatási miniszter alatt állót; míg egyenkint mindenik könyvtárnok vagy igazgató, saját külön működésében az illető intézettel, muzeummal, akadémiával, egyetemmel, az eddigi kapcsolatban állana s maradna.

E négyes collegium az összes könyvtárügyet, jelesen a három közkönyvtárt közösen érdeklő dolgokban volna hivatva részint általános reformokra vagy különös szükségekre vonatkozó előterjesztéseket tenni a miniszternek; fő- és rendes teendője azonban magát a könyvkincset, a mint az áll, a közös könyvtár-kapcsolat szempontjából világosságba hozni s a további beszerzéseket a kitűzött cél szerint intézni.

E végből mindennek előtt a három könyvtár jelen állása, a részint meglevő, részint készülőben levő s még befejezendő lajstromozás által tisztába hozandó.

Különösen elkészítettván a másod-, sőt harmad-példányok (doublette-k stb.) jegyzéke, kölcsönös kicserélésekre és kiegészítésekre mód nyújtandó, miben azon szempontok lesznek döntők, melyek mind a három könyvtár saját körének kitűzését, részletezését és elkülönítését illetőleg véglegesen meg fognak állapíttatni.

A további beszerzéseket illetőleg, az államköltségvetésben évenként lesz megállapítandó bizonyos összeg, mely a három könyvtár gyara-

pitására összesen az állam által adatik; ez összegnek a három könyvtár közötti felosztási aránya vagy évenként, vagy hosszabb időre a közoktatási miniszter által állapittatik meg, ki erre nézve a könyvtári főigazgatót meghallgatja.

A megállapított arány szerinti segélyösszegeknek egy kisebb, talán egy negyed része, negyedévenként előre lenne folyóvá teendő s az illető egyes könyvtár-igazgatóknak, utólagos számadás kötelezettsége mellett, rendelkezésükre bocsátandó, oly bevásárlásokra, melyek a) kétséget kizárólag a maguk szakába tartoznak s irántuk a más két könyvtár részéről kérdés nem támasztathatik; és b) — mire gyakran van eset — melyek, kivált kéziratok, ritkaságok, okmányok, hungarikák stb., ha pillanatilag elszalasztatnak, később semmi árért, (bár alkalmoszerűleg talán elég jutányosan) meg nem szerezhetők.

A segélyösszeg többi nagyobb részére s azon történendő beszerzésekre nézve folytonos egyértelműség szükséges a három könyvtár-ör és a főigazgató közt, mivel a különböző könyvtárak közt a főntebb kihúzni próbált, egyébiránt még végleg megállapítandó határok mellett is számos érintkezési pontjaik vannak s kár volna egyegy nagyobb és költségesebb, nem is mindenütt mulhatlanul szükséges munkát több pél-

dányban szerezni meg, mást pedig, eszközök elégtelensége miatt, egyszer sem. E végre a négyes collegium legalább negyedévenként, de talán havonként is rendszeren összejöjjön s együtt, közértelemmel és rendszeresen állapítsák meg mind a három könyvtár részére a beszerzendőket.

Nem tartanám szükségesnek, sőt czélszerűnek sem, hogy a megszerzendő könyvek jegyzéke előleges jóváhagyás végett terjesztessék a közoktatási miniszter elé. A főigazgató s a könyvtárnokok illetékes szakértők magok; bennök egyenkint is (a külön negyedre) annál inkább együttesen elégséges garancia van; s az előleges felterjesztés és megbíralás nehezitené az eljárást, hátráltatná a beszerzést még oly esetekben is, hol a késleltetés kárral, talán veszélylyel is járna. Önként értetik, hogy időnkint, pl. félévenként, be kell mutatniok számadásaikat felülvizsgálat végett.

Az accessiók jegyzéke időközönként, például negyedévenként, mindenik könyvtár részéről a más kettővel közlendő s folytonos evidentiában tartandó.

Mint tudva van, a pénzen történő bevásárlásokon kívül könyvtáraink nevezetes gyarapodást nyernek évenként s folytonosan a kötelesepéldányok által, azért ezekről is itt kívánok egy pár szót ejteni.

A régibb törvényt, mely minden, az országban megjelenő nyomtatványnak egy-egy példányában a muzeumot és akademiát rendelte részesített, mely kedvezmény felsőbb rendelet által az egyetemi könyvtárra is kiterjesztetett, az 1848. XVIII. t. cz. 4. §-a, hallgatólag (világos eltörlés nélkül) módosította; a mennyiben minden nyomtatványból (ideértve az ábrázolatokat is) két példányt rendel a helybeli hatóságnak átadatul: egyiket a hatóság számára (a felügyeleti jog gyakorolhatása végett), másikat, bekötve, a nemzeti muzeum számára beszolgáltatandót. Akadémiáról s egyetemről szó sincs. És valóban, ezek csak gyéren, bár a muzeum sem teljesen, kapják a kötelmi példányokat.

A kötelmi példányok rendszere ellen az ipar szabadság szempontjából lehet elvi ellenvetést támasztani. De ha a nyomdai engedély bizonyos kötelmi példányok beszolgáltatásának feltétele alatt adatik meg s azon példányok az országnak fizetendő adó egy nemének tekintetnek, az ellenvetés ereje megszűnik.

Másik szempont: hogy mind az, a mi az országban nyomtatik s megjelen, az utolsó szinlapig vagy hirdetésig, a muzeum könyvtárában meglegyen, azt e könyvtár különleges jellege s célja teszi szükségessé. A más két könyvtárban a nyomtatványok egy nagy része által csak a felesleges lom szaporittatik.

De mégis tetemes kiadástól kiméltetnék meg az ország a három (a hatóságéval együtt négy) kötelmi példány által. Irodalmunk jelen terjedtsége mellett, a valóban megszerezendő kisebb-nagyobb becsü nyomtatványok ára már ezerekre megy. S ha ez összeg külföldi könyvek szerzésére fordíthatatik, világos haszon.

Azután a kötelmi példányok másutt is, legtöbb helyet, szokásban vannak. Napoleon (I) alatt nem kevesebb mint kilencz kötelmi példány volt Franciaországban.

Én tehát a kötelmi példányok rendszerét nem csak fentartandónak, hanem új törvény által ismét három példányra (a hatóságéval négyre) vélném emelendőnek. Vagy ha, mert ez törvényben még nálunk soha nem volt, nehézségekbe ütköznék : a most is törvényben álló két példányhoz legalább egy harmadikat adatnék (mint három volt a 48 diki törvény előtt) s ezen — köréhez s szükségéhez képest megosztoznák az akadémiai és az egyetemi könyvtár.

Tulajdonképi feladatomnak, melyet ez alkalommal magam elé tűztem, végére jutottam. De nem tagadhatom meg magamtól, hogy ily hosszasan szólván közkönyvtárainkról, mellesleg — vagy utóiratkép — még egy tárgyat meg ne érintsek, mely bár kívül feladatom keretén, szoros összefüggésben áll eddigi fejtegetéseimmal, sőt azokat némi részben gyakorla-

tilag is illusztrálni alkalmas. Ez a muzeumi könyvtár legújabb rendezése, mely — ha jól tudom — még teljesen befejezve nincs.

Ha fõntebb jól fogtam fel s határoztam meg a muzeumi könyvtár jellemét és rendeltetését, akkor az érintett rendezés egész munkálata az általam felállíttatni javasolt rendszerrel nemcsak össze nem egyeztethetõ, sõt azzal homlokegyenest ellenkezik.

Szerintem a muzeumi könyvtár, mint magyar könyvtár, megbecsülhetlen értékû nemzeti kincs. Mint egyetemes (universalis) tudományos könyvtár igen szegény, tökélytelen, távol a teljességtõl. Szerintem: hungarica jellemét róla letörölni, hogy egyetemes könyvtárrá erõszakoltassék, a legszerencsétlenebb eszme; nem lenne többé az, a mi, s nem lehetne azzá, a mivé czéloztatnék.

Most a müncheni egyetemes könyvtár beosztási schemája szerint rendeztetik. — Talán általában is mondhatnók: hogy egy könyvtár rendszere sem illik a másikra; mindeniknek saját egyedisége van s tényleg birtkönyvkincsei határozzák meg rendszerét. Egészen egyetemes s aránylag teljes könyvtáarakat lehet egymás mintájára rendezni: de mikép lehetne egy ilyennek mintájára egy olyant, melyben amannak osztályaiból, al- s ismét alosztályaiból a legtöbbnek, vagy mindenesetre igen soknak egy

darab tulajdonképi képviselője sincs az egész könyvtárban?

Még kevésbé lehet specialis könyvtárt (s ilyen, fölfogásom szerint, a muzeumi a legnagyobb mértékben!) universalis könyvtári schemára rendezni?

S legkevesbé egy hungarica bibliothecát a müncheni egyetemes könyvtár mintájára!

Egy példát. Abban van egyik alosztálynak egy alosztálya: „bavarica.” S ennek helyébe tehetnők-e a muzeumi könyvtárban a „hungarica” rovatot? A „bavarica” ott a legspecialisabb bajor dolgokat, bajor írókat, Bajorországocská külön történelmét, külön jogát, s hozzáadva theologusait foglalja magába. Az a fogalom, melyet mi „hungarica” névvel jelölünk nem coordinált ezzel. Mi külön nemzetiség, külön nyelv, külön állam, külön történelem, külön jog vagyunk, nem része másnak, mint a bajor a nagy németnek.

Igy a muzeumi könyvtár nemcsak elveszti saját értelmét, s lesz egy „páratlan” nemzeti könyvtárból igen silány egyetemes könyvtár, hanem felforgattatik egész rendszere: a mi benne fő — s a minek az egész rendszer központjának és kiindulásának kellene lenni, a mi nek alárendelendő volna benne (a segédkönyvtáron s a gyűjtemények mellékkönyvtárain ki-

vül minden szakosztály,) t. i. a hungarica — az lesz egy szakosztály és semmi egyéb.

Sietek egyébiránt hozzátenni, hogy abban, a mi e részben eddig történt, tén. leges veszélyt annál kevésbé helyrehozhatlan kárt nem látok legfőlebb felesleges vagy félértektű munkát. Czédulázták azon részt, mely még eddig nem volt czédulázva. Az elkészült czimmás minden esetre hasznos; s szerencsére a felállítás, szekrények hiánya miatt, nem történhetett meg egészen. Az elkészült anyag egy helyes rendszer szolgálatára is felhasználható, csak a téves rendszer állandóvá ne erőszakoltassék. *)

*) 1869-ben, b. e. báró Eötvös megbízásából tüzetesen foglalkoztam közkönyvtárainkkal s általában az országos könyvtár-üggyel. Jelen cikkem nagyrésze akkori jegyzetemből s a miniszterhez tett jelentésemből van összeállítva. Legfőbb segélyemre volt ez ügyben azon előzékeny szíveség, melylyel mint miniszteri kiküldött mindhárom könyvtár igazgatóságai által fogadtattam és kalauzoltattam. Különösen hálával tartozom e részben Toldy és Hunfalvy tisztelt barátimnak, az egyetemi és akadémiai könyvtárak főkönyvtárnokainak, kiknek útmutatásait s részletes följegyzéseit is fölhasználnom engedtetett. Nem tehetem, hogy nekik e helyen is ki ne fejezzem köszönetemet.

OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

